

RECERCA JOVE

EL MOLÍ HOSPITAL. ESTUDI SOBRE LA INFLUÈNCIA DEL MOLÍ HOSPITAL AL TERRITORI

Iris Pruñonosa Cervera

Norma Dellà Querol

Marina Bel Bel

Clàudia Ruiz Auladell

Júlia Mestre Vericat

Treball de recerca 4rt d'E.S.O.

Tutora: Ivon Michavila

Departament de Ciències Socials

Curs 2010-2011

IES la Sénia

Introducció

Tothom s'ha fixat alguna vegada, sortint de la Sénia en direcció a Sant Rafel, en aquell edifici tan curiós que hi ha a la vora del riu Sénia. A nosaltres també ens ha passat més d'una vegada. Com haureu observat, sembla un castell i, per a molts, pot semblar un monestir o una església, però en realitat és un molí amb la casa dels propietaris i les estances dels treballadors. És conegut amb el nom de Molí Hospital. Tots n'hem sentit a parlar, però realment en sabem ben poc.

Per a realitzar el treball, ens interessava parlar sobre algun fet o construcció que hagués estat transcendent en la història del poble. Vam fixar-nos en els diferents elements simbòlics de la zona i potser més en concret de la Sénia (el Cine Club, l'antic ajuntament, el pantà...). Parlant d'aquests, va sortir el nom del Molí Hospital que, tot i que semblava que és de la Sénia, en realitat està situat al terme de Rossell, encara que ha estat aprofitat pels dos pobles, segurament més pels habitants de la Sénia per la seua proximitat. Parlant del tema, ens vam adonar que en coneixíem poca cosa i que tenia diferents aspectes a estudiar. Simplement en veure el molí de lluny, ens adonem que les seues parets tenen molta història per explicar. Més tard, vam comprovar que, sorprenentment, la primera referència del molí data del segle XIV. Per tots aquests motius, entre d'altres, vam acordar fer el treball sobre aquest edifici.

Després d'haver parlat amb els propietaris, haver visitat el molí i haver fet la nostra cerca hem redactat, el millor possible, aquest treball que ara els presentem.

Marc teòric

El marc teòric és un dels apartats més importants del nostre treball, ja que es tracta de la recollida prèvia i necessària per a poder-nos plantejar una hipòtesi. El nostre marc teòric està estructurat en punts, del més general al més concret, tots relacionats finalment amb el Molí Hospital.

Per a redactar aquest apartat, el primer que ens vam plantejar era què es necessitava per fer funcionar un molí, la infraestructura més important en el Molí Hospital. Responent a aquesta pregunta, trobem que les forces més importants per a fer funcionar un molí són la força humana, la força hidràulica i la força d'un motor elèctric. Si ens situem en l'època en què està datat el Molí Hospital, segle XIV, i en la situació geogràfica d'aquest, veurem que el molí va funcionar amb la força hidràulica.

Altres molins, a més del Molí Hospital, situats al voltant del riu Sénia i que han funcionat amb la força hidràulica són el Molí l'Abat, el Molí la Vella o el Molí Noguera.

Parlant dels molins del riu Sénia, podem comentar que aquest riu

"Vam comprovar que, sorprenentment, la primera referència del molí data del segle XIV. Per tots aquests motius, entre d'altres, vam acordar fer el treball sobre aquest edifici."

va ser prou cabalós fa uns anys. Això va ser un condicionant de vida en la zona, ja que va provocar l'assentament de diversos pobladors en el seu curs. Un d'ells, els Hospitalers, van ser els creadors del Molí Hospital. També va influir en la creació de poblacions al voltant. Així doncs, ha condicionat les activitats que s'han realitzat en aquest territori. Totes aquestes poblacions han explotat els recursos del riu.

Hem dit que el riu Sénia ha condicionat l'assentament de diversos pobladors i la creació de diferents municipis de la zona, com la Sénia i Rossell, els dos molt relacionats amb el Molí Hospital. Rossell, perquè és el municipi del qual forma part aquest molí i la Sénia perquè és el municipi més proper al Molí Hospital i, per tant, una de les poblacions més beneficiades per aquest molí.

"Hem dit que el riu Sénia ha condicionat l'assentament de diversos pobladors i la creació de diferents municipis de la zona, com la Sénia i Rossell, els dos molt relacionats amb el Molí Hospital."

La Sénia ha estat la població més influenciada pel molí, per tant, hem de dedicar una part del nostre treball a la seua història. La Sénia es creu que va ser fundada pels musulmans, que van portar innovacions en els sistemes de reg i la creació de molins, un d'ells el Molí Hospital. Després de la reconquesta cristiana, apareix la Sentència Arbitral de 1332, primer document on s'anomena el Molí Hospital. Aquest document permetia l'assentament de diversos pobladors al voltant del riu Sénia, com els Hospitalers i altres ordres militars com la de Santa Maria de Montesa.

Després d'haver obtingut una informació bastant general sobre els molins i aquesta zona, ja podem parlar del Molí Hospital i de la seua aparició. El molí va ser fundat pels Hospitalers. D'aquest orde, ja anomenat anteriorment, podem dir que el seu nom original és Orde de Sant Joan de Jerusalem. Aquest orde, antigament religiós i més tard militar, va anar conquerint diversos territoris. A Catalunya, es van assentar en diverses zones, una d'elles la zona on més tard es construí el Molí Hospital. Com hem dit, la primera datació del Molí Hospital és del 1332, quan la propietat passa dels Hospitalers a mans de Marco de Pontons. En aquest moment el molí solament és un molí de farina de poca importància.

"La primera datació del Molí Hospital és del 1332, quan la propietat passa dels Hospitalers a mans de Marco de Pontons."

Al 1380, el molí arriba a les mans de Juan i Dionisio de Liori, una família aragonesa. Durant aquesta època es fan remodelacions en l'edifici del molí. Josep Aznar apareix com a propietari l'any 1748. Ell construeix la fàbrica de paper i noves instal·lacions hidràuliques per abastir d'aigua el molí.

En aquest mateix any, el molí passa a les mans de Joan Bautista Lostau i Domènech, provinent de França. Aquesta és una època molt important, perquè la fàbrica exporta a l'exterior. També es canvia el seu nom per *Reales Fábricas de San José*. Cap al 1771 hi ha problemes en la producció de la fàbrica que li fan perdre importància.

L'any 1862 Luís, Donato i Rafael Manso, provinents de la Rioja, reben el Molí Hospital. Aquests construeixen la casa palau pròpiament dita. Pel que fa a la fàbrica de paper, a causa de sequeres i dels anteriors problemes de producció, tanca.

El 1875 el Molí Hospital és comprat per Pasqual Gil Guardiola, casat amb Maria del Carme Ortí. En aquests moments, el molí té poca importància. El molí de

farina és el que dona feina a aquesta família. Més tard, hereta el molí la seua filla, Maria Gracia Gil Ortí.

Al morir Maria Gracia sense fills el 1934, el molí és heretat per Amparo i Carmen Querol Pallarés, de Cincorres. Aquesta última es casa amb Alfonso Vidal Pertegàs i tenen quatre fills. En aquest moment, el Molí Hospital és un molí de farina i també s'utilitza per a la ramaderia i l'agricultura.

L'any 1953, el molí és heretat per un dels quatre fills, Santiago Vidal Querol, que es casa amb Maria Almuni Ballarola. El Molí Hospital passa a ser un molí d'oli de molta importància. També es construeix una central hidroelèctrica i s'utilitza el gran terreny del molí per a una explotació bovina. En aquests moments, el molí dona molta feina a la gent de la zona. Santiago també obre una indústria del sabó al poble.

Avui en dia, el Molí Hospital està en mans de Santiago Vidal Almuni, fill de Santiago Vidal i Maria Almuni, que està casat amb Maria Luisa Prades Garcia. En aquests moments el molí s'utilitza per a la ramaderia i l'agricultura.

Hipòtesi

Després d'haver-nos informat sobre el Molí Hospital, hem decidit que l'objectiu del nostre treball és saber si el Molí Hospital va ser un factor

de desenvolupament per a la zona durant la seua història, ja que després d'haver fet aquest estudi previ ens hem adonat que el molí destaca sobre els altres, mínimament, perquè ha tingut múltiples funcions (molí d'oli, molí de farina, fàbrica de paper, central elèctrica, molí d'oli d'ametlla, assecador de peix per a fer farina...). Per tant, el que volem esbrinar amb aquesta recerca és si realment el molí ha tingut una gran importància i una clara influència sobre els pobles del voltant (Rossell, la Sénia, Uldecona, etc.). En un primer moment, creiem que la nostra hipòtesi es confirmarà, ja que és un edifici molt atractiu i gran i això ens porta a pensar que s'ha necessitat molt de capital per a poder-lo construir. També creiem que es confirmarà perquè en la recerca prèvia ens hem adonat que també té una gran importància històrica, ja que està datat molt antigament i té una gran història al darrere.

Com que la nostra hipòtesi vol analitzar la influència que ha causat el molí, creiem que estaria bé incloure en el nostre treball algunes opcions per al Molí Hospital perquè en el futur també sigui un punt important i conegut de la zona i poder així conservar l'edifici i recuperar tota la seua extensa història.

Plànols

Uns dels punts a analitzar per valorar la influència que ha tingut el Molí Hospital són els canvis en la seua estructura i l'evolució al llarg del temps. Per fer això ens hem ajudat d'uns plànols actuals del Molí Hospital realitzats per Enrique Canalda Pastor i hem dividit l'edifici en les seues fases de construcció. Això ho hem relacionat amb la situació dels propietaris de cada moment i l'ús que feien del molí.

La primera fase se situa al voltant del 1332, en què l'edifici va pertànyer primer a l'orde dels Hospitalers i després a Marco de Pontons. En aquest període el molí és fariner, però de dimensions petites. Per

"Avui en dia, el Molí Hospital està en mans de Santiago Vidal Almuni, fill de Santiago Vidal i Maria Almuni, que està casat amb Maria Luisa Prades Garcia. En aquests moments el molí s'utilitza per a la ramaderia i l'agricultura."

això podem deduir que el molí va influir poc en el poble. En aquell moment, la construcció constava d'una caseta que suposem que es feia servir de magatzem i, a la feixa de baix, dos torres, la funció de les quals era guardar la mola.

Marco de Pontons ven el molí a la família Liori, família noble aragonesa. Mentre el molí és propietat d'aquests transcorren la segona i tercera fase de construcció. En la segona fase no hi va haver grans construccions i les que van haver-hi van ser majoritàriament a la feixa de baix, on es va construir una sala al molí que envoltava les dos torres.

En la tercera fase, es va pujar una estança en l'habitatge, a sobre de l'única sala que hi havia. Es construeix una torre que conté unes escales que porten a diferents habitacions. Aquesta torre és la que es veu actualment i que és bastant significativa d'aquest complex.

Seguidament, en la quarta fase, que arriba fins al 1748, i quan el propietari era Josep Aznar, es construeix la fàbrica de paper. També es fan reformes en la instal·lació hidràulica per abastir aquesta nova fàbrica. En l'habitatge es construeix la part que dona cap al riu: una cuina, diverses habitacions més i l'entrada actual. És una etapa important, ja que s'afegeix una funció més al complex.

La fase següent, la cinquena, considerem que és una de les més importants, tant en producció com en ampliacions en l'estructura. L'etapa va des del 1748 fins al 1850 i hi trobem diversos propietaris, però el més important va ser Joan Bautista Lostau, provinent d'Orlon, França. L'altra família que hi trobem són la família Manso. En aquesta etapa s'uneix la fàbrica paperera i el molí fariner. Mentre Lostau és propietari s'exporta paper a Mèxic, es construeix la capella de sant Roc, el forn de pa, el pati interior i la resta de construccions del seu voltant, més habitacions per a les plantes superiors i unes golfes.

"Mentre Lostau és propietari s'exporta paper a Mèxic, es construeix la capella de sant Roc, el forn de pa, el pati interior i la resta de construccions del seu voltant, més habitacions per a les plantes superiors i unes golfes."

En la sisena fase de construcció també hi ha diversos propietaris. Els primers són els anomenats família Manso. També hi trobem els Guardiola i

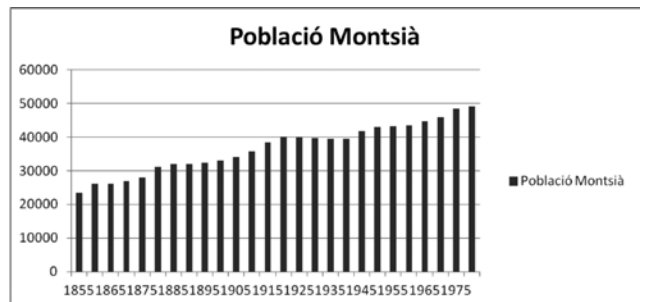
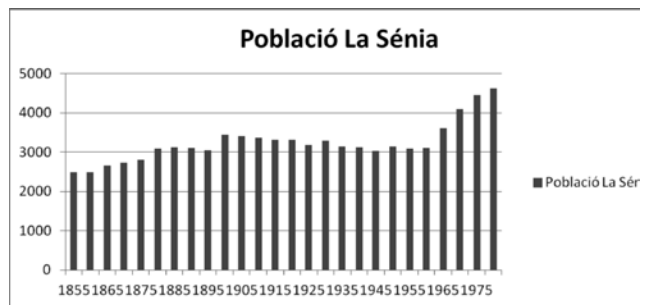
els seus descendents. En aquest moment, hi ha una baixada de producció ocasionada per la falta d'aigua, que porta com a conseqüència el tancament de la fàbrica de paper. Durant aquest període es construeix més aviat poc, encara que tot i així es construeixen habitatges per als treballadors a la part de sota, al costat del molí de farina que és el que, des de llavors, dona feina juntament amb l'explotació ramadera i agrícola. A la casa es construeix simplement una petita terrassa.

L'última fase, la setena, és el 1953. Llavors el Molí Hospital ja pertany a Santiago Vidal Querol. Aquí torna a destacar el molí. Es comença a fer oli i també es construeix la central hidroelèctrica. En aquesta etapa hi ha moltes obres de rehabilitació de diferents zones del molí com a habitatge, ja que en aquell moment hi havia molta gent treballant-hi i vivint-hi. També es construeixen basses per a emmagatzemar l'aigua i més equipaments hidràulics per produir electricitat. A partir d'aquí, ja tenim el molí tal com el coneixem actualment.

Gràfics

D'altra banda, dins del nostre treball volíem analitzar l'evolució de la població i comparar-la amb la mateixa evolució del Molí Hospital. Aquesta part va ser més complicada a causa de l'ampli període de temps. Els recomptes de població als quals nosaltres vam poder accedir eren d'un període molt pròxim i gran part de la història del molí va quedar sense comparació. A més, els punts més destacats en la història del Molí Hospital formaven part d'aquest període sense anàlisi. Tot i això, aquesta anàlisi és una part important del treball.

Primerament ens fixem en l'evolució demogràfica d'un poble en concret, la Sénia, pel simple fet que és el poble més proper al conjunt. Aquesta la comparem amb l'evolució de la població del Montsià en conjunt, per veure si concorden. Els resultats d'aquestes comparacions són, primerament, la davallada de la població de la Sénia a partir del 1900, causada per l'emigració del camp cap a la ciutat i que no s'observa en la població del Montsià en conjunt, que augmenta per aquest moviment migratori que hem dit. També cal destacar que a partir del 1965 a la Sénia es produeix una recuperació demogràfica que va lligada a l'inici de la indústria del moble i a la millora de l'economia.

A part de comparar els gràfics entre ells, el més important era relacionar-los amb la història del Molí Hospital. Com ja hem dit, hem pogut analitzar una petita part de l'evolució demogràfica. Per tant, l'única fase de construcció amb una certa importància que coincideix amb el període estudiat és la sisena, però l'únic canvi en l'evolució de la població és a l'any 1950, al final de l'etapa. Amb aquests resultats, concloem que l'evolució de la Sénia no es veu afectada pel Molí Hospital en aquest interval de temps que nosaltres hem pogut estudiar, però també remarquem que dins d'aquest període no apareixen les fases més importants de construcció en les quals potser es veurien reflectits canvis relacionats amb el molí.

El Molí Hospital des del segle xx fins a l'actualitat

Hem contrastat la informació obtinguda amb diferents entrevistes que hem realitzat durant el treball i les experiències personals dels entrevistats. De les entrevistes dels treballadors, volíem extreure'n com era la vida al molí, els diferents treballadors que va tenir i el seu origen, i alguna experiència viscuda allà. Primerament, entrevistem Ignacio Cardona Santamaria, treballador del Molí Hospital; després Ismael Bellés Segarra, fill d'uns masovers del molí; Alberta Sabaté Cid, que treballava per a la família del Molí Hospital i, finalment, Olga Capseta Galià, filla d'uns altres masovers.

D'altra banda, contactem amb els actuals propietaris, Santiago Vidal Almuni i Maria Luisa Prades Garcia, amb l'objectiu de conèixer més a fons la

"L'evolució de la Sénia no es veu afectada pel Molí Hospital en aquest interval de temps que nosaltres hem pogut estudiar."

història del molí i la vida dels propietaris.

Durant les entrevistes van poder constatar que hi va treballar gent provinent de diferents punts de la resta d'Espanya i també de l'estranger.

Durant la Guerra Civil espanyola el Molí Hospital va ser expropiat als amos i va ser utilitzats pels dos bàndols amb diverses funcions.

El Molí Hospital també va ser molt important per a la gent del poble durant la postguerra perquè feien l'estraperlo. Això va permetre que moltes famílies poguessin menjar. A més a més, la major part de la població es dedicava a l'agricultura i les famílies més riques eren les que donaven feina als agricultors. En aquest cas, els propietaris del Molí Hospital eren una família rica i important per l'herència del molí i van donar feina a molta gent.

Projectes de futur per al Molí Hospital

Per acabar, hem realitzat un petit projecte de futur per al Molí Hospital perquè la gent conegui la seua història i el funcionament dels molins. Cal destacar que aquestes opcions de restauració són molt poc viables, ja que nosaltres no som ningú per a decidir el que s'ha de fer i perquè per restaurar un edifici d'aquestes dimensions i tan antic es necessitaria una forta inversió.

Les opcions que nosaltres hem plantejat són les següents:

- *Museu*

Es podria utilitzar el Molí Hospital com a museu, aprofitant les instal·lacions que encara conserva, l'atractiu turístic de la seua història i la seua situació al costat del riu Sénia, idònia per realitzar sortides familiars o escolars. Aprofitant la recuperació del camp d'aviació de la Sénia com a punt turístic i tenint en compte la relació que va tenir aquest amb el molí durant la Guerra Civil Espanyola, es podria unificar la seua promoció i realitzar visites guiades conjuntes.

- *Granja-escola*

Una altra opció seria utilitzar el conjunt com a granja escola. Aquesta opció permetria als propietaris continuar amb l'explotació ramadera, però d'una forma més variada i més reduïda per utilitzar els animals com a mètode educatiu per a les escoles. També es poden utilitzar part de les instal·lacions com a llocs per a realitzar tallers diversos que expliquin el funcionament dels molins. Per una altra banda, també es pot aprofitar tot el terreny que hi ha al voltant per ensenyar als nens la dinàmica del camp.

Aquesta opció no dóna tanta importància a l'edifici i a la seua història, però és una altra manera de donar-lo a conèixer.

- *Hotel didàctic*

Com a última opció, es podria utilitzar el molí com a hotel amb l'atractiu de tota la història de l'edifici. Amb aquesta opció es donaria molta més importància a l'interior de l'edifici i la seua decoració. Se li explicaria al client tota la història del molí, el funcionament dels molins i es podrien aprofitar les diferents menjades del dia per donar a conèixer la gastronomia de la zona.

Aquesta opció no és del nostre gust, ja que no dóna la importància que requereix a la història de l'edifici. També s'ha de comentar que l'estada dels clients del possible hotel podria ocasionar-ne el deteriorament.

Com ja hem esmentat abans, això requereix un gran capital que una propietat privada no pot assumir. Segurament, l'única opció seria que el conjunt passés a mans públiques o d'un col·lectiu amb prou capital i interès per recuperar-lo.

Conclusions

Després d'haver agafat uns coneixements previs i d'haver realitzat una recerca pròpia, hem arribat a les següents conclusions sobre la nostra hipòtesi: influència del Molí Hospital en el territori.

El Molí Hospital té una història massa extensa per poder-ne fer una valoració global, per això vam dividir la història en dos parts. La primera seria quan el Molí Hospital va tenir una certa importància i destacava sobre els altres molins perquè també produïa paper. Aquesta part és la més allunyada a l'actualitat i no l'hem pogut estudiar. L'única cosa que hem pogut veure és que hi ha una gran quantitat de forasters relacionats d'alguna manera amb el Molí Hospital que provenen de diferents indrets. Tota aquesta gent ens indueix a pensar que el molí sí que va provocar algun moviment de població, però, com ja hem dit, no ho hem pogut confirmar del tot.

Pel que fa a la segona part, és la menys fructífera i la més actual, però tot i això tampoc l'hem pogut estudiar tota. Només hem pogut estudiar del tot la més actual, la del segle xx, quan els molins hidràulics anaven en decadència per l'aparició de les noves tecnologies.

En l'estudi demogràfic de la zona, la relació de la població amb el Molí Hospital en aquestes últimes etapes ens dóna com a resultat que el molí no ha influït ni positivament ni negativament en els canvis de la població. Això ens du a la conclusió que durant aquestes etapes el molí simplement era un molí més.

La nostra hipòtesi, segons els estudis, queda parcialment negada, però nosaltres valorem el fet que igualment va aportar feina i riquesa al poble en la seua mesura. Sintetitzem les nostres conclusions

amb l'opinió d'una de les entrevistades: *"Jo m'ho vaig passar molt bé al molí, en tinc molts bons records."* (Opinió personal d'Olga Capseta Galià.)

Agraïments

Ens agradaria agrair la participació en aquest treball dels propietaris del Molí Hospital, Santiago Vidal Almuni i Maria Luisa Prades Garcia, per les facilitats que ens han donat a l'hora de demanar-los informació, i sobretot al seu fill, Santiago Vidal Prades, que és qui ens ha facilitat la major part d'informació i amb qui ens hem posat en contacte des d'un primer moment.

També volem agrair a tots els entrevistats/entrevistades: Alberta Sabaté Cid, Ignacio Cardona Santamaria, Olga Capseta Galià i Ismael Bellés Segarra, que ens dediquessin el seu temps i ens expliquessin una part de la seua vida.

Cal esmentar la col·laboració d'Enrique Canalda Pastor per l'ajuda que ens ha proporcionat amb els plànols que va realitzar sobre el molí i l'atenció a l'hora d'aclarir els nostres dubtes.

Per últim, volem agrair a les nostres famílies el seu suport.

Vista exterior del Molí Hospital.

Pintura del Molí Hospital que representa la vista anterior.

Mural de Cinctorres pintat en una paret del Molí Hospital.

Exterior de la capella del Molí Hospital. Foto: Eva Garcia - Centre d'Estudis Seniencs.

Mola del molí de farina que encara es conserva. Foto: Lluís Miró - Centre d'Estudis Seniencs